

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI MEVZUATINA GÖRE ÖĞRENCİ AHLAKININ İNCELENMESİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Kadri BEKTAŞ¹, Bekir ŞİRİN², Özgür SİREM³

1 Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, kbektas1@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8176-7913.

2 Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, bekirsirin@gmail.com, ORCID:0000-0002-1839-0698.

3 Dr., Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, dr.ozgursirem@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8404-5617.

Geliş Tarihi: 05.11.2020 **Kabul Tarihi:** 09.11.2020 **DOI:** 10.37669/milliegitim.822078

Öz: Türk toplumunun ihtiyaçları ve öğrencilerden beklentilerinin neler olduğu başta Anayasa olmak üzere yasa ve yönetmeliklerde belirtilmiştir. Yapılan bu araştırmayla, Millî Eğitim Temel Kanunu, Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim ile Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliklerinde öğrenci ahlaki bağlamında öğrencilerden beklenen davranışların neler olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Yapılan bu araştırmada tarama yöntemi kullanılmış olup veriler, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan analiz yöntemi, belli bir konuda, birbirinden bağımsız olan birden fazla yönetmeliğin birleştirilerek elde edilen araştırma bulgularının betimsel ve istatistiksel analizini yapma olarak tarif edilmektedir. Bulgular betimsel analiz yöntemiyle birlikte istatistiki verilerle ortaya konulmuştur. Araştırma bulgularına göre, mevzuatlarda öğrenci ahlakıyla ilgili tutum ve davranışlara yer verildiği, bu konudaki beklentilerin ortaya konulduğu; bu beklentileri karşılayacak şekilde başta din kültürü ve ahlak bilgisi programları olmak üzere tüm ders programlarında konunun işlendiği anlaşılmıştır. Araştırmada sonuç olarak, Millî Eğitim mevzuatlarında belirtilen ahlaki tutum ve davranışlara ilişkin beklenti ve öngörülere, tüm öğretim programlarında “Değerler” eğitimi başlığında yer verildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, öğrenci, mevzuat.

REVIEW OF STUDENT MORALITY ACCORDING TO THE REGULATIONS OF THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION

Abstract:

The needs of Turkish society and what they expect from students are stated in the laws and regulations, especially the Constitution. With this research, we tried to reveal what behaviors are expected of students in the context of student ethics in the National Education Basic Law, Preschool Education, and Primary and Secondary Institutions Regulations. In this study, the survey method was used and the data were analyzed by document analysis method from qualitative research methods. The analysis method used in the research is described as making the descriptive and statistical analysis of the research findings obtained by combining more than one regulation independent of each other on a particular subject. The findings were presented with statistical data together with the method of descriptive analysis. According to the research findings, attitudes and behaviors related to student morality are included in the legislations and expectations in this regard have been put forward. It is understood that the subject is being studied in all curriculums, especially religious culture and ethics programs, in order to meet these expectations.

Keywords: Morality, student, legislation.

Giriş

Nüfusumuzun tamamı okullarda değildir ancak geleceğimizin tamamı okullardadır. Öyleyse geleceğimizin tamamını emanet edeceğimiz çocuklarımızın önce ahlaklı olmaları gerektiği söylenebilir. Türk Dil Kurumu'na göre ahlak, toplumdaki bireylerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları (ahlak, t.y.) olarak tanımlanmaktadır. Bireysel ya da grupsal eylemlerin doğru, yanlış, iyi, kötü taraflarını toplumun mutluluğu için araştırarak tutum ve davranışları açıklayan kurallar bütünü (Özgener, 2004, s. 5) olarak da tanımlanabilen ahlakın tanımı bilimsel anlamda disiplinlere göre farklılık göstermektedir. Örneğin Felsefi olarak ahlak; genellikle mutlak iyi olduğu değerlendirilen ya da belli yaşam stillerinden kaynağını alan davranış kuralları olarak tanımlanmaktadır (Bolay, 2009, s. 4). Psikolojik açıdan ahlak kavramı ise toplum tarafından benimsenen bir davranışın kabul edilebilir olup olmadığı değerlendirmesinde kullanılan bir ölçüt ya da standarttır (Budak, 2000, s. 23). Toplum bilimine göre ahlakın tanımı, belli toplumlarda, belli zaman dilimlerinde yaşayan insanların bireysel ve toplumsal davranış kurallarının bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Hançerli-

oğlu, 2007, s. 11). Diğer yandan Özafşar ve Doğan (2009, s. 17) dini, insanların mutlu olabilmeleri için inanarak yaşantılarına yansıtıkları ahlaki değerlerin bütünü olarak tarif etmekte, bu nedenle en erdemli, en inançlı olanların ahlaken en mükemmel olanlar olduğunu belirtmektedirler. Nitekim; “Gazzâlî’nin İhyâ’da naklettiği rivâyete göre Allah Rasûlü kendisine: ‘Din nedir?’ diye ısrarla soran adama: ‘Güzel ahlâktır.’ diye buyurmuştur” (Yılmaz, 2009, s. 6; MEB, 2018a, s. 17).

Tüm bu açıklama ve tanımların ışığında, genel manada ahlak; inanç, değer, töre, gelenek ve görenekler, emir ve yasaklara, normlara göre oluşturulmuş ve toplum tarafından kabul görmüş hayat tarzıdır. Zira ahlak yaşanan bir olgu, belirli ilkeler, kurallar bütünüdür (Çilingir, 2014, s. 714). İşte bu sebeple ülkenin geleceğinin teminatı öğrencilerin güzel ahlak sahibi olmaları önem arz etmektedir. Dolayısıyla tüm ülkeler gibi Türkiye’de erdemli vatandaşlar yetiştirebilmek için öğrenci ahlakına önem vermiş ve yasal metinlerde öğrencilerden beklenen ahlaki davranışları genel hatlarıyla belirlemiştir. Erdemli insan olma noktasında öğrencilerden beklenen davranışların, öğrencilere kazandırılabilmesi için öğretim programlarına yeterlikler konulmuştur. Merak konusu olan şu ki; güzel ahlaklı olmaları için öğrencilerden beklenen davranışların ne ölçüde öğrencilere kazandırılabilmiştir. Bunu ölçmenin -akademik başarıyı ölçmek kadar- kolay olmadığı söylenebilir.

Anayasa başta olmak üzere yasa ve yönetmeliklerde, öğrenci ahlakı bağlamında öğrencilerden beklenen davranışlar yazılmıştır. Bu bakımdan Millî Eğitim Temel Kanunu, Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği ile Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği’nde nasıl bir insan yetiştirilmesi gerektiği, öğrencilerden beklenen davranışlar dolayısıyla öğrenci ahlakının nasıl olacağı ortaya konulmuştur.

Din ve ahlak eğitiminin devletin gözetiminde yapılacağı anayasal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Din kültürü ve ahlak öğretiminin temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu ders olarak okutulacağı hüküm altına alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982). Dolayısıyla öğrencilerin ahlak eğitim ve öğretiminin, devletin belirlediği şekilde, millî ve manevi değerler çerçevesinde, ilk ve ortaöğretim okullarında zorunlu bir ders aracılığı ile verileceği anlaşılmaktadır. Geleceğin tamamı ellerinde, omuzlarında olan öğrencilerin ahlak eğitiminin rastlantıya bırakılmayacak kadar önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Zira öğrencilerin devletin temel değerleriyle çelişmeyecek, ülkeyi muasır medeniyetler seviyesinin ötesine taşıyacak ahlaki donanıma sahip olmaları gerektiği ortadadır. Bu nedendir ki anayasal düzeyde mesele ele alınmış, okullarda zorunlu ders olarak okutulması istenmiştir. Anayasaya konu olan öğrenci ahlakının kanun ve yönetmeliklerde yer almaması beklenemez. Bu bakımdan Millî Eğitim Temel Kanunu, Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim ile Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliklerine göre öğrenci ahlakı bağlamında öğrenciden beklenen davranışların neler olduğu genel olarak ortaya konulmuştur. Fakat mevzuatlarda ortaya konan, öğretim programlarında detaylandırılan ahlaki beklentilerin davranışa yansımaları tartışılabilir.

Bu bağlamda eğitimde fiziki ve teknolojik alt yapıda önemli gelişmeler sağlandığı ancak içerik olarak aynı oranda başarı sağlanamadığı liderler tarafından da zaman zaman dile getirilmiştir. Nitekim dönemin Cumhurbaşkanı 09/09/2019 tarihinde; Kadıköy'deki Atatürk Fen Lisesi'nde düzenlenen ve yapımı tamamlanan okulların, 2019-2020 Eğitim Öğretim yılının açılış töreninde, "Eğitimde Cumhuriyet tarihimiz boyunca bize özgü bir gelenek oluşturamadık. Böyle bir sistemi maalesef kuramadık. Hukukta, idari düzende, bürokrasi de olduğu gibi eğitimde de Batı'yı kopyalamayı tercih ettik. Açıkçası ne kendi kadim değerlerimizi ne Batı kültürünü öğrencilerimize layıkıyla aktarabildik. Sonuçta kendi değerlerine bigâne kalan, aslını inkâr eden, batı kültürüne hayranlık duymanın ötesinde katkısı olmayan kayıp nesiller yetiştirdik" şeklinde bir özeleştiri yapmıştır" ("Cumhurbaşkanı Erdoğan", 2019). Buradan da anlaşılacağı gibi öğrenci ahlakı konusunda arzu edilen seviyeye gelinememiştir.

Daha önce yapılan araştırmalar incelendiğinde; farklı ilköğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin ahlaki gelişmelerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi (Kabadayı ve Aladağ, 2010) yapılmıştır. Bunlar; Sosyo-kültürel faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkisi (İzgi ve Saruç, 2011), üniversite öğrencileri ile yapılan anket çalışması, üniversite öğrencilerinin dini inanç ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir (Kaya ve Aydın, 2011). Ayrıca din, ahlak ve değerler alanı seçmeli derslerinin öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi (Meydan; 2013) ve öğrencilerin din kültürü ve ahlak bilgisi dersine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Zengin, 2013) konularında araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Yapılan araştırmalara bakıldığında, öğrenci davranışları ve öğrenci ahlakının mevzuat yönünden araştırılması ile ilgili çalışmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Kanunlar çerçevesinde öğrenci ahlakının değerlendirilmesi ve incelenmesi açısından yapılan bu araştırmanın uygulayıcılara (öğretmenlere), öğrencilere ve alanda çalışanlara katkı sağlayacağı değerlendirilmektir. Bu çalışmada temel amaç, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Mevzuatlarına göre öğrenci ahlakı bağlamında öğrencilerden beklenen davranışların incelenmesidir. Bu temel amaç bağlantılı olarak aşağıdaki alt problem cümlesi olarak ifade edilmiş alt amaçlara- sorulara yanıt aranmıştır.

1. Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre öğrenci ahlakı bağlamında öğrenciden beklenen davranışlar nelerdir?

2. Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'ne göre öğrenci ahlakı bağlamında öğrenciden beklenen davranışlar nelerdir?

3. Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği'ne göre öğrenci ahlakı bağlamında öğrenciden beklenen davranışlar nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacına uygun olarak MEB mevzuatlarına göre öğrenci ahlakının incelendiği bu çalışmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Karasar'a (2007) göre tarama

modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır.

Evren ve Örneklem

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği ile Ortaöğretim Kurumları Yönetmelikleri bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Yapılan çalışmada verileri toplamak için doküman analizi kullanılmıştır. Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı nitel çalışmalarda olay incelemesi, kişisel deneyim, içebakış, yaşam öyküsü, gözlemsel, tarihsel ve görsel metinler bulunmaktadır (Kuş, 2003, s. 77). Yapılan başka bir tanımda ise doküman analizi, okuma (ayrıntılı inceleme), gözden geçirme (yüzeysel inceleme) ve yorumlamayı içerir. Bu yinelemeli süreç, içerik analizi öğelerini birleştirir ve tematik analizi gerektirir (Corbin & Strauss, 2008; Strauss & Corbin, 1998). Doküman inceleme, araştırılacak konularla ilgili derinlemesine bilgi içeren ve aynı zamanda yazılı materyallerin analizini kapsayan mevcut belge ya da kayıtların, veri deposu olarak sistemli incelenmesidir. Bu bağlamda iyi ve başarılı bir doküman incelemesinin şartı, konuya ilişkin belgelerin incelenmesi, korunması veya görüş ve düşünceleri ortaya çıkarabilecek bir senteze ulaşılabilmesi için gerekli düzeltmelerin yapılabilmesidir (Karasar, 2007; Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Verilerin Analizi

Bu çalışmada öğrenci ahlaki bağlamında, öğrencilerden beklenen davranışların belirtildiği mevzuatlar üzerinde araştırma yapıldığından, verilerin çözümlenmesinde betimsel analizle birlikte istatistik verilerden yararlanılmıştır (Merriam, 1998; Karataş, 2017). Betimlenecek olan veriler daha önceden (Yıldırım ve Şimşek, 2006) tespit edilmiş ve “1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu”, “Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği” ile “Ortaöğretim Kurumları Yönetmelikleri” ayrı başlıklar halinde araştırmacılar tarafından analiz edilmiş ve araştırmanın her bir alt amacı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sayede bulgular, araştırmanın temel sorularıyla ilgili bilgiler metne dönüştürülmüş (transkripsiyon), kategoriler halinde düzenlenmiş ve istatistik verilerle desteklenmiştir (Corbin & Strauss, 2008; Strauss & Corbin, 1998). Dokümanlar yapılan çalışmaları desteklemeli, doğrulamalı ve tamamlamalıdır. Bu bağlamda çalışmada araştırmacılar, dokümanların eksik ve taraflı yönlerini belirlemiş, çalışmanın alt sorularına bağlı öneriler sunmuşlardır. Ayrıca araştırmacılar, Millî Eğitim Bakanlığı mevzuatlarına göre öğrenci ahlaki bağlamında öğrencilerden beklenen davranışlarla ilgili çok az ilgi gösterilmiş, önemsenmemiş, eksik verilmiş noktalara bu çalışmada değinmişlerdir (Bowen, 2005).

Bulgular ve Yorum

Araştırma bulgularının verilmesinde temel çerçeveyi araştırmanın alt soruları oluşturmuştur. Bunlar aşağıda sıralanmıştır.

Millî Eğitim Temel Kanunu'na Göre Öğrenci Ahlakı Bağlamında Öğrenciden Beklenen Davranışlar

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin istediği insan tipi, öğrencilerin nasıl bir ahlaka sahip olmaları gerektiği 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'ndaki genel ve özel amaçlarda, temel ilkelerde belirtilmiştir. Bu anlamda Türk Millî Eğitiminin genel amacı Türk Milletinin bütün bireylerini;

Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak; Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır (Millî Eğitim Temel, 1973, s. 1).

Millî Eğitim Temel Kanunu her yönüyle öğrencilerin nasıl bir ahlaki donanuma sahip olacaklarının çerçevesini çizmiştir. Görüldüğü gibi millî, manevi ve evrensel değerler doğrultusunda bir dünya insanı yetiştirmek hedeflenmektedir. Millî Eğitim Temel Kanunu ile özetle öğrencilerden iyi insan, iyi vatandaş ve üretken bireyler olarak yetişmeleri beklenmektedir. İlk ve ortaöğretim kurumlarının yönetmeliklerine bakıldığında bu ana çizgide bir ahlak eğitimi ve beklentisi karşımıza çıkmaktadır.

Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'ne Göre Öğrenci Ahlakı Bağlamında Öğrenciden Beklenen Davranışlar

Eğitim ve ilköğretim çağı, öğrencilere Anayasa ve Millî Eğitim Temel Kanunu'nun öngördüğü şekilde bir ahlak eğitimi verme, bu minvalde davranış kazandırma bakımından oldukça önemlidir ve önemli de görülmelidir. Bu bakımdan Okul Öncesi Eği-

tim ve İlköğretimin Kurumları Yönetmeliği'nde öğrencilerden beklenen davranışların neler olduğu, nasıl bir ahlaki donanımına sahip olmaları gerektiğine bakmak lazımdır.

Öğrenci, veli, öğretmen ve yönetici iş birliğinde, gerekirse rehberlik ve araştırma merkezi ve diğer kurumların da desteği ile izlenmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gereken öğrenciden beklenen davranışlara, Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nde aşağıdaki şekilde yer verilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim, 2014). Söz konusu yönetmelikte öğrencilerden;

Okula ve derslere düzenli devam etmeleri ve başarılı olmaları,

Okul personeline, arkadaşlarına ve çevresindeki kişilere karşı saygılı ve hoşgörülü davranmaları,

Doğru sözlü ve dürüst olmaları,

İyi ve nazik tavırlı olmaları,

Okulda yapılacak sosyal ve kültürel etkinliklere katılmaları,

Kitap okuma alışkanlığını kazanmaları,

Çevrenin doğal ve tarihi güzelliklerini, sanat eserlerini korumaları ve onları geliştirmek için katkıda bulunmaları,

İyi işler başarmak için çok çalışmaya ve zamana muhtaç olduklarını unutmamaları, geçen zamanın geri gelmeyeceğinin bilincinde olmaları,

Millet malını, okulunu ve eşyasını kendi öz malı gibi korumaları,

Sigara, içki ve diğer bağımlılık yapan maddeleri kullanmamaları ve bu maddelerin kullanıldığı ortamlardan uzak durmaları,

Bilişim araçlarını kişisel, toplumsal ve eğitsel yararlar doğrultusunda kullanmaları,

Ülkenin birliğini ve bütünlüğünü bozan bölücü, yıkıcı, siyasi amaçlı etkinliklere katılmaları, siyasi amaçlı sembol kullanmamaları, bunlarla ilgili amblem, afiş, rozet ve benzerlerini taşımamaları, bulundurmamaları ve dağıtmamaları, siyasi amaçlı davranışlarla okulun huzurunu bozmamaları,

Fiziksel, zihinsel ve duygusal güçlerini millet, yurt ve insanlık için yararlı bir şekilde kullanmaları,

Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlı kalmaları, bunun aksi davranışlarda bulunmamaları,

Yasalara, yönetmeliklere ve toplumun etik kurallarına, millî, manevî ve kültürel değerlere uymaları, gereken kurallar ve öğrencilerden beklenen davranışlardır.

Görüleceği üzere okul öncesi ve ilköğretim kademesinde öğrencilerden öncelikle ve özellikle iyi insan, iyi vatandaş olmaları yönünde davranış geliştirmeleri beklenmektedir. Öğrencilerin millî ve manevî değerler dâhilinde yetiştirilmeleri önemsen-

mekte; öğrencilerden devletini, milletini, millî ve manevi değerlerini sevmeleri, korumaları, yüceltmeleri beklenmektedir. Bu yönde eğitim öğretim faaliyetlerinin kanalize edilmesi istendiği söylenebilir. İyi, mutlu insan; iyi, kendisiyle, çevresiyle barışık vandaş olarak davranış kazanmaları beklenen temel eğitim öğrencileri ortaöğretim kademesine geçtiğinde bu beklentinin yanında farklı ahlaki beklentiler de hem kendi hem de ülke geleceği açısından kaçınılmazdır.

Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği'ne Göre Öğrenci Ahlakı Bağlamında Öğrenciden Beklenen Davranışlar

Öğrencilerin; Atatürk inkılâp ve ilkeleriyle, Atatürk milliyetçiliğine bağlı olmaları beklenmektedir. Türk milletinin millî, ahlâkî, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve yücelten, insan haklarına saygılı, Cumhuriyetin demokratik, laik, sosyal ve hukuk devleti olması ilkelerine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getiren bireyler olarak yetişmeleri öğrencilerden beklenen diğer bir ahlaki davranıştır. Ayrıca öğrencilerin, beden, zihin, ahlâk, ruh ve duyu bakımından dengeli ve sağlıklı, gelişmiş bir kişiliğe, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetişmeleri hedeflenmektedir. Bunun için okul yönetimi, öğretmenler, rehberlik servisi, veli, okul aile birliği ve ilgili diğer paydaşlarla işbirliğinin esas alındığı MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği'nde (Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları, 2013) öğrenci ahlakı bağlamında beklenen davranışlar aşağıda özetlenmiştir.

Okula ve derslere düzenli olarak devam etmeleri,

Çevreye karşı duyarlı olmaları, çevrenin doğal ve tarihi yapısını korumaları,

Kitapları sevmeleri ve korumaları, okuma alışkanlığı kazanmaları ve boş zamanlarını faydalı işler yaparak geçirmeleri,

Atatürk inkılâp ve ilkelerine bağlı kalmaları ve bunları korumaları,

Hukuka, toplum değerlerine ve okul kurallarına uymaları,

Doğru sözlü, dürüst, yardımsever, erdemli, saygılı ve çalışkan olmaları; güzel ve nazik tavır sergilemeleri; kaba söz ve davranışlarda bulunmamaları; barış, değerbilirlik, hoşgörü, sabır, özgürlük, eşitlik ve dayanışmadan yana davranış göstermeleri,

İrk, renk, cinsiyet, dil, din, milliyet ayrımı yapmaksızın herkese karşı iyi davranmaları; insan hak ve özgürlüğüyle onurunun korunması için gerekli duyarlılığı göstermeleri,

Tutumlu olmaları; millet malını, okulunu ve eşyasını kendi öz malı gibi korumaları ve zarar vermemeleri,

Sağlığı olumsuz etkileyen ve sağlığa zarar veren, alkollü ya da bağımlılık yapan maddeleri kullanmamaları, bulundurmamaları ve bu tür maddelerin kullanıldığı yerlerde bulunmamaları,

Her çeşit kumar ve benzeri oyunlardan, bu tür oyunların oynandığı ortamlardan uzak kalmaları,

Trafik kurallarına uymaları ve davranışlarıyla örnek olmaları,

Fiziksel, zihinsel ve duygusal güçlerini olumlu olarak yönetmeleri; beden, zekâ ve duygularıyla bunları verimli kılacak irade ve yeteneklerini geliştirmeleri; kendilerine saygı duymayı öğrenmeleri, böylece dengeli bir biçimde geliştirdikleri varlıklarını aile, toplum, vatan, millet ve insanlığın yararına sunmaları,

İnsan hakları ve demokrasi bilincini özümsemiş ve davranışa dönüştürmüş olmaları, kötü muamele ve her türlü istismara karşı duyarlı olmaları,

Toplam kalite yönetimi anlayışıyla ekip çalışmalarında rol almaları,

Okul ile öğrenci ve velisi arasında imzalanan sözleşmede yer alan kurallara uygun davranmaları,

İnsana ve insan sağlığına gereken önemi vermeleri,

Savaş, yangın, deprem ve benzeri olağüstü durumlarda topluma hizmet etkinliklerine gönüllü katkı sağlamaları ve verilen görevleri tamamlamaları,

Zararlı, bölücü, yıkıcı, siyasi ve ideolojik amaçlı faaliyetlere katılmamaları, bunlarla ilgili amblem, afiş, rozet, yayın ve benzerlerini taşımamaları ve bulundurmamaları,

Bilişim araçlarını ve sosyal medyayı kişisel, toplumsal ve eğitsel yararlar doğrultusunda kullanmaları; bunları zararlı, bölücü, yıkıcı ve toplumun genel ahlak kurallarıyla bağdaşmayan ve şiddet içerikli amaçlar için kullanmamaları; bunların üretilmesine, bulundurulmasına, taşınmasına yardımcı olmamaları,

Alınan sağlık ve güvenlik tedbirlerine uyararak bu konuda örnek davranışlar sergilemeleri

Yanlış algı oluşturabilecek tutum ve davranışlardan kaçınmaları, genel ahlak ve adaba uygun davranmaları,

Okulu benimsemeleri, öğretmenlerine saygı göstermeleri ve okul kurallarına uymaları, öğrencilerden beklenmektedir.

Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği ile Ortaöğretim Kurumları Yönetmelikleri, öğrenci ahlakı ve öğrencilerden beklenen davranışlar bakımından, birlikte değerlendirmek gerekir. Bu iki yönetmelik bir arada değerlendirildiğinde ortaöğretim kademesindeki öğrencilerden de temel eğitimdeki öğrencilerden istenen ahlaki davranışların, genelde beklendiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle hem Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nde hem de Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği'nde öğrencilerden benzer ahlaki davranışlar beklenmekte olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi temel eğitim kademesinde öğrencilerden ağırlıklı olarak iyi, mutlu insan; iyi, saygılı vatandaş olmaları, bu yönde ahlaki davranışlar geliştirmeleri beklenmektedir. Ortaöğretim kademesindeki öğrencilerden

Millî Eğitim Bakanlığı Mevzuatına Göre Öğrenci Ahlakının İncelenmesi

bunların yanında verimli ve üretken dünya vatandaşı olmalarının daha üst seviyede beklendiği, bu yönde ahlaki davranışlar geliştirmeleri istendiği ifade edilebilir.

Millî Eğitim mevzuatlarına göre öğrenci ahlakı bağlamında öğrencilerden beklenen davranışlar 17 temada kategorize edilmiştir. Yukarıda belirtilen Kanun ve Yönetmeliklerde özetlenen, öğrenci ahlakı bağlamında 17 temada birleştirilen öğrencilerden beklenen davranışlar Tablo 1’de analiz edilerek verilmiştir.

Tablo 1. Mevzuatlarda Öğrencilerden Beklenen Ahlaki Davranışlar

Tema Numarası	Kanun ve Yönetmelikler Kategoriler/Kodlar	→	1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu	Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği	Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği
1	Ahlak		✓	-	-
2	Atatürk İlke ve İnkılaplarına, Atatürk Milliyetçiliğine bağlı kalmak.		✓	✓	✓
3	Çalışkan olmak.			✓	✓
4	Devlete, millete ve topluma karşı sorumluluk duymak.		✓		✓
5	Devletin, milletin malını ve çevreyi korumak.			✓	✓
6	Devletin, milletin ve toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarına tercih etmek.		✓	✓	✓
7	Erdemli olmak. (Doğruluk, dürüstlük, iyilik vb.)		✓	✓	✓
8	Hoşgörülü olmak.			✓	✓
9	İyi ve nazik davranmak.			✓	-
10	Kurallara uymak.			✓	✓
11	Millî, manevi ve kültürel değerleri benimseme, geliştirme ve bu değerlere bağlı kalmak.		✓	✓	✓
12	Olumlu davranışları alışkanlık haline getirmek.			✓	✓
13	Sabırlı olmak.			-	✓
14	Saygılı olmak.		✓	✓	✓
15	Sevgi		✓	-	-
16	Yardımsızlık		-	-	✓
17	Zararlı alışkanlıklardan, bağımlılık yapan maddelerden uzak durmak.			✓	✓

Kaynak: 1739 sayılı Kanun, Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği ile Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği’nden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde devletin, milletin ve toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarına tercih etme, millî, manevi ve kültürel değerleri benimseme, geliştirme ve bu değerlere bağlı kalma; erdemli ve saygılı olma; Atatürk İlke ve İnkılaplarına, Atatürk Milliyetçi-

liğine bağlı kalma konuları tablodaki mevzuatların hepsinde konu edilmiştir. Öğrencilerden bu yönde ahlak gelişim beklenmiş ve davranış sergilemeleri istenmiştir. İlk ve ortaöğretim kurumları yönetmeliklerinde “Ahlak” teması doğrudan yer almazken diğer temaların tamamı, öğrencide güzel ahlak oluşturmaya dönük davranışları içerdiği, mevzubahis yönetmelikler incelendiğinde anlaşılacaktır.

Tablo 1’e göre 17 temadan 2, 6, 11, 14 ve 15 numaralı temalar tablodaki tüm mevzuatlarda ortak olarak yer almıştır. Söz konusu tabloda 3, 5, 8, 9, 12 ve 17 numaralı temaların ilk ve ortaöğretim yönetmeliklerinde ortak olduğu, dolayısıyla her iki yönetmeliğin tema bazında örtüşen yönlerinin fazla olduğu, ancak yönetmelikler incelendiğinde ahlaki gelişim konusunda beklenen davranışların genelde benzer olduğu görülecektir.

Yukarıdaki açıklamalardan ve Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere Millî Eğitim Temel Kanunu’nda, devletin istediği vatandaş tipi, toplumun ihtiyaç duyduğu insan davranışı genel olarak belirtilmiştir. Ancak hem Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği hem de Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği’nde öğrencilerden beklenen ahlaki davranışlar daha detaylı olarak ortaya konulmuştur. Devletin okullardaki vatandaşlarının nasıl bir ahlaka sahip olacağı Tablo 1’deki mevzuatlarda genel ve özel olarak belirtilmiş, genel hatlarıyla ortaya konmuştur. Önemli olan öğrencilerden istenen ve beklenen bu ahlaki davranışların öğretim programlarına nasıl yansıtıldığı, daha da önemlisi bunların öğrencilere ne ölçüde kazandırılabilirdir. Başka bir ifadeyle öğrenci davranışlarının öğrenci ahlaki haline gelip gelemediği, ne oranda gelebildiğidir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Öğrencilerin nasıl bir ahlaka sahip olmaları gerektiği, bu doğrultuda öğrencilerden beklenen ahlaki tutum ve davranışlar, başta Anayasa (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982) olmak üzere kanun ve yönetmeliklerle ortaya konulmuştur. Millî Eğitim Temel Kanunu, Okul Öncesi ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği ve Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliklerinde öğrencilerden beklenen ahlaki davranışlar her yönüyle, evrensel ölçülerde genel hatlarıyla, açık ve anlaşılır bir şekilde belirtildiği söylenebilir (Millî Eğitim Temel, 1973; Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları, 2013; Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim, 2014). Zira bu ahlaki değerlerin, öğrencilerden beklenen ahlaki davranışların okulda nasıl kazandırıldığı merak konusu olabilir. Bu noktada, öğrenci yetiştirmenin anayasası olarak nitelendirilen öğretim programlarına bakmak gerekir. Kaldı ki Anayasa’da, “Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982) hükmüne yer verilmiştir.

Anayasa’nın bu amir hükmü doğrultusunda ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu olarak okutulan din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarına bakmak lazım gelir.

Eğitim sisteminin sadece akademik açıdan başarıyı artıran, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı olmadığı açıktır. Bunun yanında ilk ve ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretim programlarında temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmenin asli görev olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle “bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerlerimiz, öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almıştır. Bu kapsamda yapılan araştırma sonuçlarına göre öğretim programlarında yer alan ‘kök değerler’ şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik. Bu değerler, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır” (MEB, 2018a, s. 2,3; MEB, 2018b, s. 2, 3) ifadelerine yer verilmiştir.

Ayrıca her iki öğretim programında da “Güzel Ahlak” (MEB, 2018a, s. 17) ve “Ahlaki Tutum ve Davranışlar” (MEB, 2018b, s. 23) temalarında üniteler yer almaktadır. Diğer taraftan tüm öğretim programlarında “Değerlerimiz” başlığında, adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik gibi kök değerler yazılmıştır. “Öğretim programlarında bu anlayışla değerlerimiz, ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmemiştir. Tam aksine bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerlerimiz, öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almıştır” (MEB, 2018a, s. 3; MEB, 2018b, s. 3) ifadesinden anlaşılmaktadır.

Ancak öğrencilere kazandırılması hedeflenen ahlaki değer ve davranışları, bunların kişiliklerine yansıma durumunu ölçmek, değerlendirmek kolay olmadığı (MEB, 2018b) ifade edilmiştir. Bunu ancak çarşıda, pazarda, sokakta, komşuluk ilişkilerine, grup çalışmalarında, toplu yaşanan yerlerde yani hayatın içinde, süreçte görmek mümkün olabilir. Başka bir söyleyişle mevzuatlarda öğrencilerden beklenen ahlaki davranışların yerleşip yerleşmediği, kazandırılıp, kazandırılmadığı süreç gerektiren bir durumdur. Bunun en net değerlendirmesini ve takdirini toplum yapabilir de denebilir. Örneğin bir öğrenci otobüste yaşlılara, engellilere, hastalara, hamilelere, çocuklu kadınlara kolaylık sağlıyor, yer veriyorsa; herhangi bir yerde sıra beklerken kaynak yapmıyor, sabırlı davranıyorsa; çevresini kirletmiyor, temiz tutuyor, suyu boşa akıtmıyor, elektriği gereksiz kullanmıyorsa; harçlıklarından biriktirerek ihtiyaç sahiplerine veriyorsa; aldığı görevleri zamanında eksiksiz yerine getirmeye çalışıyorsa; verdiği sözü tutuyor, yalan konuşmuyorsa bu öğrencide ahlaki tutum ve davranışların yerleştiği söylenebilir. Bu durumu testlerle, yazılı sınavlarla gerçekçi bir şekilde ortaya koymak güçtür. “Aynası iştir kişinin lafa bakılmaz” atasözü burada taşı gediğine koyacaktır.

Öğrenci ahlakıyla ilgili öngörü ve beklentilere mevzuatlarda, tüm öğretim programlarında yer verilmesi kuşkusuz çok önemli görülmelidir. Bu durum, konunun son zamanlarda daha da önemsendiğini, öne alındığını göstermektedir. Tüm bunlardan daha önemli olan ise bunların öğrencilerde davranış haline dönüşmesi, dönüştürülmesidir. Ahlaki değer ve davranışların öğrencilere kazandırılmasında en etkili yöntem yaşantıda, yaşatmaktır. Başka bir anlatımla başta öğretmenler olmak üzere okulun tüm paydaşlarının ahlaki değerleri yaşayarak, davranışlarıyla göstermeleri, rol model

olmaları gerekmektedir (MEB, 2018c, s. 5; MEB, 2018d, s. 5, 6). Zira özellikle okul öncesi ve ilköğretim öğrencileri somuttan soyuta bir öğrenme çağında olduklarından, yaparak, yaşayarak daha kolay ve kalıcı öğrenebildikleri bilinmektedir.

Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de de neden yapmadığınızı, yapmayacağınızı söylersiniz hükmü manidar ve düşündürücüdür. Dahası istendik davranış bekleyenlere bu anlamda sorumluluk yüklemektedir. Bu cümleden olarak veliler, öğretmenler, okul yöneticileri hasılı toplum, öğrencilerden nasıl bir ahlaki tutum ve davranış bekliyorsa öncelikle kendileri bu yönde davranış sergilemelidirler.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin istediği insan tipi, öğrencilerin nasıl bir ahlaka sahip olmaları gerektiği 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği ile Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği'nin genel ve özel amaçlarıyla temel ilkelerinde belirtilmiştir. Bu doğrultuda öğretmen ve velilerin söz konusu kanun ve yönetmeliklerin hükümlerinin yerine getirilmesinde çok büyük rolünün olduğu düşünülmektedir. Bu yönde öğrencilere ahlaki becerileri kazandırılabilmesi için öğrencilerin;

İyi bir vatandaş ve iyi birer insan olması,

Millî ve manevi değerleri benimsemesi,

Örnek davranışlar sergilemeleri, daha da önemlisi ahlaki değerleri yaşayan ve yatan bireyler olmalarının sağlanmasının gerektiği söylenebilir.

Özetle, en azından yukarıda yer verilerek açıklanan mevzuatlarda, öğrencilerden beklenen ahlaki davranışların benimsetilebilmesi için toplumdaki tüm bireyler üstlerine düşeni asgari düzeyde yerine getirmelidir.

Öğrenci ahlaki konusunda, mevzuatlar doğrultusunda devlet de üzerine düşeni behemhâl yerine getirmelidir.

Görsel ve yazılı basın bu bağlamda daha hassas davranmalı, öğrenci ahlakıyla örtüşen yayınlar yapmalıdırlar.

Yapılan bu araştırmayla, Millî Eğitim Bakanlığı Mevzuatları çerçevesinde öğrenci ahlaki bağlamında, öğrencilerden beklenen davranışlar incelenmiştir. Başka araştırmalarda; bu mevzuatlarla birlikte öğretmen ve veli görüşleri de alınabilir, mevzuat ve öğretim programlarında ortaya konan öğrencilerden beklenen ahlaki davranışların sınıf, okul, toplum düzeyinde uygulanma durumu incelenebilir.

Kaynakça

- AHLAK. (t.y.). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- BOLAY, S. H. (2009), *Felsefe doktrinleri ve terimleri sözlüğü*. Ankara: Nobel Yayınları.
- BOWEN, G. A. (2005). Local-level stakeholder collaboration: A substantive theory of community driven development. *Journal of the Community Development Society*, 36(2), 73-88.
- BUDAK, S. (2000), *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- CORBİN, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage

- CUMHURBAŞKANI ERDOĞAN: "Eğitim akademik başarı yanında akıl, kalp ve ruh bütünlüğü olan nesiller yetiştirme çabasıdır". (2019, 9 Eylül). Erişim adresi: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-egitim-akademik-basari-yaninda-akilkalp-ve-ruh-butunlugu-olan-nesiller-yetistirme-cabasidir>
- ÇİLİNGİR, L. (2014). Din mi, ahlak mı? *IntJSCS*, SI(1): 711-720. Doi:10.14486/IJSCS141.
- HANÇERLİOĞLU, O. (2007). *Toplum bilim sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İZGİ, K ve Saruç, N. (2011). Sosyo-Kültürel faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkisi: üniversite öğrencileri ile yapılan anket çalışması. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-142.
- KABADAY, A. ve Aladağ, K.S. (2010). Farklı ilköğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 7(1), 878-898.
- KARASAR, N. (2007) Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Nobel yayınları
- KAMU Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2005, 13 Nisan). *Resmi Gazete*. (Sayı: 25785). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/04/20050413-6.htm>
- KAYA, M ve Aydın, C. (2011). Üniversite öğrencilerinin dini inanç ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30(30), 15-42.
- MEB. (2018a). Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Erişim adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=318>
- MEB. (2018b). Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar). Erişim adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=319>
- MEB. (2018c). Ortaöğretim Kimya Dersi Öğretim Programı (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar). Erişim adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=350>
- MEB. (2018d). Matematik Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Erişim adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=329>
- MEYDAN, H. (2013). Din, ahlak ve değerler alanı seçmeli derslerinin öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(40) , 219-250.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. (2014, 23 Ekim). *Resmi Gazete*. (Sayı: 29072). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140726-4.htm>
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. (2013, 7 Eylül). *Resmi Gazete*. (Sayı: 28758). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/09/20130907-4.htm>
- MİLLÎ EĞİTİM TEMEL KANUNU, (1973, 24 Haziran). *Resmi Gazete*. (Sayı: 14574). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14574.pdf>
- ÖZAFŞAR, M. E ve Doğan R. (2009). *Ahlakım*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ÖZGENER, Ş. (2004). İş ahlakının temelleri. Ankara: Nobel Yayınları.
- STRAUSS, A. & Corbin, J. (1998). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. London: Sage.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI. (1982, 20 Ekim). Resmi Gazete (17844). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf>
- YILDIRIM, A., Şimşek. H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları
- YILMAZ, H. K. (2009). Güzel ahlak ve model. *Altınoluk Dergisi*, 278, s.6. Erişim adresi: <http://hasankamiliyilmaz.com/guzel-ahlak-ve-model.html>
- ZENGİN, M. (2013). Öğrencilerin din kültürü ve ahlak bilgisi dersine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 271-301.